

Періодичні видання України як засіб популяризації теорії та практики дитячого руху у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ століття

Анотація. У статті здійснено аналіз періодичних видань України як засобу популяризації теорії та практики дитячого руху у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ століття. Відповідно до спрямованості діяльності періодичної преси автором здійснено аналіз різноманітних видань України за такими групами: спеціальна «дитяча періодика», педагогічні журнали та комсомольська періодика. Розкрито значення періодичної преси щодо розвитку дитячого руху в Україні. Проаналізовано програми періодики та висвітлено основні проблеми розвитку дитячого руху на сторінках періодичних видань.

Ключові слова: періодичні видання, дитячий рух.

Сучасні суспільно-політичні зміни в Україні сприяють розвитку національної освіти та виховання, вивченню та творчому використанню найкращих здобутків вітчизняної педагогіки. Досвід наших попередників є цінним джерелом для пошуку нових підходів до вдосконалення навчально-виховного процесу, розвитку наукової педагогіки. Творче застосування цих досягнень у сучасних умовах впливає на обґрунтування теоретико-методологічних, законодавчо-концептуальних та науково-методичних засад педагогіки [15, с. 2]. Серед означеного в даному контексті заслуговує на увагу таке соціально-педагогічне явище як дитячий рух, який на різних етапах становлення та розвитку накопичив унікальний досвід, переосмислення якого з позицій сучасної теорії виховання, обґрунтування педагогічної концепції діяльності сучасних дитячих громадських структур у системі соціального виховання підростаючого покоління в нових соціокультурних умовах – основне завдання історико-педагогічного дослідження [13, с. 62].

Важливим джерелом для вивчення історії, теорії та практики організації дитячого руху є періодична преса. З одного боку, вона виступає вагомим «сховищем» значного масиву фактичного матеріалу для вивчення особливостей розв'язання конкретних проблем у певний історичний період, а з іншого – є багатим дослідницьким джерелом для проведення історико-педагогічних досліджень [19, 115]. Преса – це «... своєрідна скарбниця джерел епохи, які різнопланово висвітлюють події» [11, 403].

Аналітичні огляди дитячої періодики представлені у публікаціях дослідників періодичної преси (в тому числі дитячої) періоду 20–30-х років ХХ ст., серед яких М. Биковець, Л. Гострий, А. Журавський, С. Кільколик, В. Лір, М. Миронов, І. Петровський, О. Попов, В. Таран, Я. Чепіга.

Першими дослідниками педагогічних часописів названого періоду були провідні педагоги, які співпрацювали з редакціями (А.Зільберштейн, Й.Зільберфарб, О.Попов, В.Таран, Я.Чепіга, В.Ястржембський) [20, с. 1].

Наступні періоди представлені науковими працями С. Гармаш (1976), І. Зайченка (2002), В. Зябкіна (1987), Е. Панасенко (2001), К. Присяжнюка (1965), А. Пугач (2008), Н. Коляди (2010), які висвітлювали теоретичні аспекти проблеми дитячого руху [13, с. 63].

Проте, аналіз історіографічних джерел засвідчує, що на сьогодні відсутнє цілісне дослідження з даної проблеми, що актуалізує цілісний аналіз періодичних видань України. Тому *метою статті* є аналіз періодичних видань України у 20-х – початку 30-х рр. ХХ ст. як засіб популяризації теорії та практики дитячого руху.

Становлення та розвиток періодичних видань в Україні у 20-х – на початку 30-х років ХХ століття відбувалося у тісному зв'язку з розвитком дитячого комуністичного руху. Головні етапи, які пройшов дитячий комуністичний рух на Україні, крок за кроком відбивалися на шпальтах газет та журналів. Зростання періодики свідчило про зміцнення дитячого комуністичного руху, й навпаки [1, с. 18].

У 20-х роках ХХ століття почали з'являтися ряд періодичних видань. Серед яких були як загальнопедагогічні журнали, так і спеціальні періодичні видання, на сторінках яких висвітлювалися актуальні питання дитячого руху.

Питання про першість періодичних видань є досить суперечливим. Так, у збірнику «Смена комсомола» і в книзі В. Г. Яковлева «Рождение пионерской организации имени В. И. Ленина» стверджується, що першою піонерською газетою було харківське видавництво «Юный Спартак» (1922). В збірнику «Всегда готов» в ролі першої піонерської газети виступає ленінградська газета «Ленинские искры» [2, с. 25].

В квітні 1922 року в Харкові виникає організація «юних спартаків». Вже восени на першій загальноміській конференції дітей, заговорили про необхідність створення спеціальної газети. Ідею дітей підтримала партійна і комсомольська організація.

15 грудня 1922 року в Харкові виходить перший номер газети «Юный Спартак» – щотижнева дитяча ілюстрована газета, орган Центральної і Харківської комісії з дитячого руху і харківського міського «Юних Спартаків». Це була перша газета дитячої комуністичної преси в Україні, популярність якої швидко зростала [9, с. 34].

Газета «Юный Спартак» виникла і почала розвиватися не тільки як газета, яку читали діти, але і як періодичний орган, створений за активної участі самих дітей, як спосіб розвитку творчої ініціативи і самодіяльності піонерів-школярів [21, с. 106].

В перші роки створення піонерських загонів газета була надійним помічником в організації дитячого комуністичного руху на Україні. Вона ідейно озброювала читачів, розповідала їм про перші загони на селі [21, с. 105].

З 1 вересня 1923 року виходить щомісячний додаток до газети – «Красная Звездочка», для дітей молодшого віку (від 6 до 9 років). Додаток містив багато інформації щодо розвитку дитячого руху в Україні і велику кількість статей, які стосувалися дитячого руху [4, с. 165].

У 1924 році газету «Юный Спартак» було перейменовано на газету «Юный ленинец», яка була газетою першої піонерської організації в країні – «Юные спартаки» [17, с. 8]. Газети «Юный Спартак», а потім «Юный Ленинец» друкувались російською мовою, аж до лютого 1925 року, коли вперше вийшла газета для села українською мовою під назвою «Юний Ленінець», яку скоро було змінено на нову назву «На зміну» [1, с. 19].

«Юний Спартак», а потім «Юний Ленінець» видавалися майже виключно для дітей міста [1, с. 19]. Для села було призначено журнал «Червоні Квіти» – двотижневий ілюстрований журнал для дітей шкільного віку – орган Центрального бюро дитячого руху і Головоцвиху Наркомосвіти УСРР.

Журнал «*Червоні Квіти*» почав виходити з 1 жовтня 1923 року у Харкові українською мовою. В підготовці журналу приймали участь кілька видань, різноманітних організацій. Редактором журналу був нарком освіти УСРС В. П. Затонський [21, с. 99].

Тематика журналу відображалася в його програмі за такими рубриками: діти й революція; оповідання про права людей, машини, фабрики, заводи; оповідання з природи, географії, історії; художні твори, п'єси, пісні, інсценівки, ігри; що читати; в час спочинку; пошта [4, с. 165].

У 1931 року з № 15 журнал «Червоні Квіти» виходить під назвою «*Піонерія*» – щомісячний ілюстрований журнал для дітей – орган ЦБ Комдитруху при ЛКСМУ та Упрсоцвиху НКО УСРР, який виходив у державному видавництві «Молодий більшовик» [21, с. 99].

Майже одночасно заведено було такий же двотижневий журнал російською мовою «*Октябрьские Востоды*» в Харкові (перший номер вийшов у лютому 1924 року) [1, с. 19].

Журнал «*Октябрьские Востоды*» (1924-1930) – двотижневий ілюстрований журнал для дітей шкільного віку, випускався під керівництвом Головоцвиху Народного комісаріату освіти України.

Редакція вважала випуск журналу потрібною та корисною справою: «...якщо будь-який журнал повинен бути корисним, то наш журнал повинен

бути і цікавим, і захоплюючим. Якщо журнал для дорослих не повинен бути «нудним», то журнал для дітей обов'язково повинен бути веселим» – писала редакція журналу [12, с. 1].

У вступній статті «От редакции» було висвітлено тематику журналу, його зміст та подальші плани щодо його розвитку. Серед основних рубрик: розповіді, оповідання, пригоди, вірші; повідомлення про світові події, комуністичний дитячий рух; розповіді про життя природи, людей і тварин; праця та техніка; дитяча творчість; загадки, задачі, головоломки, жарти, ребуси; поштова скринька (дитяча переписка); списки найкращих книг для читання [12, с. 2].

Видання журналів «Червоні Квіти» та «Октябрьские Востокы» розпочалося ще тоді, коли дитячий комуністичний рух тільки почав набувати масових форм [14, с. 39].

Зміцнилася піонерорганізація, поширювалася й дитяча періодика. Поруч із двома газетами та двома журналами центру виникли додатки до комсомольських або партійних газет у провінції: «Більшовиченята» при Молодому Більшовику» у Києві, «Будь наготові» при Дніпропетровській газеті «Звезда» [23, с. 20].

З кожним роком тираж усіх дитячих періодичних видань зростав. Це говорило про значний попит на дитячу пресу [1, с. 20].

Тому в цей час кількість українських дитячих періодичних видань починає зростати. Починають з'являтися журнали «Дитячий рух» (1925, Харків), «Друг детей» (1925, Харків), «Знання та праця» (1929, Харків), «Жовтень» (1928, Харків), «Тук-тук» (1929, Харків) і т. д.

Серед вище зазначених періодичних видань, на особливу увагу заслуговує журнал «Дитячий рух» (1925–1934) – орган Центрального бюро Комуністичного дитячого руху при ЦК ЛКСМУ, який був керівним журналом комуністичного дитячого руху в Україні, який був методичним виданням для організаторів дитячого руху в Україні.

Перший номер журналу вийшов в жовтні 1925 році, обсягом в 47 сторінок, у видавництві «Юний Ленінець». В різні роки журнал виходив у видавництвах «Радянське село» (1927 р., Харків), у періодсекторі Державного видавництва України (1928-1929 рр., Харків), у видавництві «Молодий більшовик» (1930 р.), у друкарні видавництва ЦК КП(б)У «Комуніст» (1932 р. – 1934 р.).

До редакційної колегії першого номеру журналу увійшли Ю. Самотой, М. Міронов, С. Кільколіх. У вступній статті «Від редакції» [5] видавцями було сформульовано основні завдання журналу. А саме: стати «знаряддям», завдяки якому буде творитися система комуністичного виховання; висвітлювати практичні питання праці, які хвилювали робітників дитячого руху; підвищувати кваліфікацію масового керівника комуністичної дитячої організації, допомагати йому в його самоосвіті. Редактори журналу зазначали, що всі три завдання журнал може виконати лише в тому випадку: «...коли кожний низовий робітник комуністичного дитячого руху прийде йому на допомогу, не лише своїми порадами та кореспонденціями, але буде завжди щиро ділитися з журналом у всіх сумнівах, у всіх «болючих питаннях», які будуть з'являтися в процесі його праці», на які редакція обіцяла давати відповідь [5, с. 1].

Постійними співробітниками журналу були В. Арнаутов, О. Буров, В. Васильєв, А. Гендрихівська, А. Гурарій, О. Залужний, С. Кільколіх, М. Ліхтеров, М. Міронов, Ю. Самотой, І. Соколянський та ін.

Журнал «Дитячий рух» поділявся на такі відділи: «Загальний» (вміщував статті, що висвітлювали теоретичні основи дитячого руху та загальні питання керівництва); «Всесвітній дитячий рух» (висвітлював дитячий рух за кордоном); «Бесіди з керівниками» (подавалися матеріали для самоосвіти низових робітників дитячого руху); «Наша трибуна» (широко висвітлював болючі питання роботи дитячого руху); «Наш досвід» (висвітлював роботу піонерзагонів на місцях); «Керуючі матеріали» (подавалися директивні матеріали ЦБ по КДР та ЦК ЛКСМУ); «Бібліографія».

Журнал «Дитячий рух» постійно ділився зі своїми читачами планами своєї подальшої роботи. Редакція зверталася до вожатих з проханням надсилати зауваження та побажання про всі найбільш цікаві моменти роботи, про недоліки та нові досягнення. Редактори журналу запевняли, що «...в живій активній участі вожатих в діяльності журналу, буде залежати запорука того, що журнал «Дитячий рух» дійсно стане найкращим помічником у практичній роботі вожатого» [8, с. 1].

У 1934 році (з 14 номеру) журнал «Дитячий рух» було перейменовано в журнал «Піонервожатий» – орган Центрального і Київського обласного комітетів ЛКСМУ.

Протягом майже 10-річного періоду функціонування журнал був своєрідним органом дитячого руху в Україні: відображав актуальні проблеми становлення та розвитку дитячих комуністичних організацій, виступав ініціатором та пропагандистом нових форм і методів роботи юних ленінців, висвітлював передовий досвід діяльності дитячого руху в Україні та за рубежом [13, с. 63].

Крім всеукраїнських періодичних видань, які виходили у 20-х – на початку 30-х років ХХ століття, також на нашу увагу заслуговують видання всесоюзного рівня: «Пионерская правда» (1921), «Юный коммунист» (1922), «Юный спартак» (1922), «Юный пионер» (1923), «Барабан» (1923), «Пионер» (1924), «Красные всходы», «Юный натуралист» (1928), «Вожатый» (1924) та інші.

Першим піонерським журналом СРСР вважається журнал «Барабан» (1923, Москва) – орган московського і краснопресненського бюро юних піонерів, редактором якого був М. Стремяков.

Журнал «Барабан» поступово розкривав дітям ідейну сутність піонерського руху і ставив перед собою задачу організувати дітей [2, с. 26].

Успішність початку діяльності журналу і необхідність в піонерській літературі зробили журнал (з 3 номеру) загальномосковським – орган МК РКП(б), МК РЛКСМ і МГ СПС) [2, с. 26].

У 1926 році журнал вливається в журнал *«Пионер»*. Журнал *«Пионер»* (1924, Москва) – двотижневий ілюстрований дитячий журнал – орган Центрального Бюро дитячої комуністичної організації імені В. І. Леніна при ЦК ВЛКСМ, Московського Бюро юних піонерів при МК ВЛКСМ і Наркомпрса [18, с. 25], який з'явився у 1924 році. Видавництво *«Молода Гвардія»*.

Журнал мав яскраво виражену політичну спрямованість. В ньому приймали участь більшовики, державні діячі. Тематика журналу: справи перших загонів, боротьба з безпритульністю, класова боротьба на селі і участь у ній дітей і т. д. Названі теми були відображені в таких відділах: *«Слухай піонер!»*, *«Прошу слова»*, *«Ланкоскоп»* і т. д. [2, с. 26].

Велику роль в розповсюдженні досвіду роботи піонерської організації в справі пояснення основних принципів піонерського руху, створення його науково-методичної бази, в пошуках системи змісту піонерської роботи відіграв журнал *«Вожатый»* (1924, Москва) – суспільно-політичний і методичний журнал ЦК ВЛКСМ та Центральної ради Всесоюзної піонерської організації імені В.І. Леніна. Протягом всього періоду існування журнал *«Вожатый»* був у центрі основних проблем дитячого комуністичного руху, відображаючи на своїх сторінках нагальні проблеми піонерського руху [2, с. 27].

Згідно зі вступної статті першого номеру, задачами журналу були: визначення чіткої лінії роботи для керівників дитячих комуністичних груп; проведення обміну досвідом; висвітлення основних питань міжнародного дитячого і молодіжного руху [2, с. 27].

Активними співробітниками журналу, його постійними кореспондентами були О. Волков, Е. Гернле, М. Зак, О. Залкінд, В. Зорін, С. Ріверс, Я. Смоляров, Н. Шульман, В. Яковлев та ін. [3, с. 96].

Різноманітність постійних розділів журналу було свідченням того, що журнал *«Вожатый»* був розрахований на широке коло читачів: на піонерських вожатих, робітників бюро юних піонерів, вчителів, лікарів і т. д. [3, с. 97].

Журнал «Вожатый» відігравав значну роль в обміні досвідом комуністичного виховання, він являвся важливим засобом передачі досвіду зарубіжним союзам. Його статті перечитувалися в зарубіжній пресі. Журнал являвся керівним органом в роботі Міжнародного дитячого бюро [3, с. 98].

Щодо молодіжної періодики, то у 20-тих – на початку 30-тих років виходять журнали «Червоний шлях» (1923, Харків), «Юношеское движение» (1923, Харків), «Знання» («Знание») (1923, Харків), «Молодий більшовик» (1925, Харків), «Молодняк» (1927, Харків), «На роботі» (1930, Харків) та ін.

Журнал, який містив в собі один із перших та цікавих періодів розвитку КСМУ був збірник Істомола, журнал «Юношеское движение» (1923–1925, Харків) – комісія по вивченню історії руху молоді при ЦКСМУ «Істомол».

Цей збірник давав можливість орієнтуватися читачу в історії найбільш значних центрів Союзу України [16].

В ці ж роки виходить ряд українських періодичних педагогічних видань, на сторінках яких висвітлювалися актуальні питання в галузі дитячого руху: журнали «Путь просвещения» («Шлях освіти», «Комуністична освіта») (1922, Харків), «Радянська освіта» (1923, Харків), «Просвещение Донбасса» («Освіта Донбасу», «Радянська школа») (1922, Артемівськ), «Наша школа» (1923, Одеса); газета «Народный учитель» (1925, Харків) та ін.

Після закінчення громадянської війни, в 1922 році, колегія Наркомпроса УРСР прийняла рішення організувати в Харкові науково-педагогічний журнал «Путь просвещения» [10, с. 7] – орган Наркомпросу УРСР.

Журнал присвячувався питанням теорії освіти, методології, освітній практиці, побуту, в якому містилися такі відділи: загальний, експериментальний, побутовий, реферативний, бібліографічний, інформаційний. Журнал виходив по 12 номерів на рік.

В 1922 році більшість статей в журналі було надруковано російською мовою, і лише 5 % українською. З кожним роком число статей на українській мові збільшувалося. З 1926 року журнал почав виходити на українській мові під назвою «Шлях освіти», а з 1931 року – «Комуністична освіта». В 1936 році

редакція журналу була переведена до Києва. Війна перервала його видавництво [10, с. 8].

Крім загальнодержавних періодичних педагогічних видань, що з'явилися у 20-тих – на початку 30-тих років ХХ століття, виходило ряд регіональних видань: «Просвещение Донбасса» («Освіта Донбасу», «Радянська школа») (1922, Артемівськ), «Наша школа» (1923, Одеса), «Новими стежками» (1922, Полтава) і т. д.

Таким чином, як показують результати нашого дослідження становлення періодичної преси у 20-х – на початку 30-х роках ХХ століття було тісно пов'язане з розвитком дитячого руху. Заснування періодичних видань мало на меті стати пропагандистом дитячого комуністичного руху, стати засобом виховання дітей в дусі комуністичних настанов партії.

Подальшого дослідження потребують окремі аспекти даної проблеми, зокрема висвітлення основних напрямків розвитку дитячого руху в Україні у 20-х – на початку 30-х рр. ХХ століття на сторінках методичних періодичних видань.

Список використаних джерел:

1. Арнаутов В. П'ять років дитячої періодичної преси на Україні / В. Арнаутов // Дитячий рух. – 1927. – № 7–8. – С. 18–21
2. Басов Н. Ф. Пионерской периодической печати – 50 лет / Н. Ф. Басов // Начальная школа. – 1974. – № 8. – С. 25–28
3. Басов Н. К 50-летию журнала «Вожатый» / Н. Ф. Басов // Народное образование. – 1974. – №5. – С. 96–98
4. Веркин И. Вопросы социального воспитания / И. Веркин // Шлях освіти. – 1923. – № 11–12. – С. 151–172
5. Від редакції // Дитячий рух. – 1925. – № 1. – С. 1
6. Від редакції // Радянська освіта. – 1923. – № 1. – С. 1–5
7. Від редакції // Радянська освіта. – 1923. – № 2. – С. 3–4
8. До всіх читачів нашого журналу // Дитячий рух. – 1927. – № 1. –

9. Журавський А. Дитячій пресі України – 10 років / А. Журавський // Дитячий рух. – 1932. – №21. – С. 34–37
10. Зябкин В.Е. Педагогические журналы в становлении советской трудовой школы: Моногр. – Киев – Одесса: Гол. изд-во издат. объедин. «Вища школа» 1987. – 104 с.
11. Історичне джерелознавство: Підручник / Я.С. Калакура, І.Н. Войцехівська, С.Ф. Павленко та ін. – К.: Либідь, 2002. – 488 с.
12. К читателям // «Октябрьские Востокы». – 1924. – № 1. – С. 1–2
13. Коляда Н. М. Журнал «Дитячий рух» (1925-1934) – центр теорії та практики дитячого руху в Україні / Н. М. Коляда // Рідна школа. – 2009. – № 5–6. – С. 62–66
14. Лір В. Піонерські газети та часописи / В. Лір // Дитячий рух. – 1926. – № 3. – С. 39–41
15. Новгородський Р. Г. Проблема соціалізації особистості в педагогічній теорії і практиці України в 20-ті роки ХХ століття : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13. 00. 01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / Р. Г. Новгородський. – К., 2009. – 20 с.
16. От Истомаола // Юношеское движение. – 1923. – № 1. – С. 1–2
17. Періодичні видання УРСР. 1917 – 1960. Газети: Бібліогр. довідник. – Х.: Книжкова палата УРСР, 1965. – 575 с.
18. Пионер. – 1928. – № 1. – С. 25
19. Пугач А. До питання методології дослідження періодичної преси // Зб. наук. праць Педагогічні науки. Вип. 40. – Херсон: ХДУ, 2005. – С. 110–115.
20. Пугач А. В. Проблеми підготовки вчителя до професійної діяльності в українській педагогічній періодиці (20-ті – початок 30-тих років ХХ століття) : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13. 00. 01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» / А. В. Пугач. – К., 2008. – 20 с.
21. Холмов М. И. Становления советской журналистики для детей:

Моногр. – Ленинград: изд. Ленинградского университета, 1983. – 208 с.

Карпич И. О. Периодические издания Украины как средство популяризации теории и практики детского движения в 20-х – начале 30-х гг. XX века.

Аннотация. В статье осуществлен анализ периодических изданий Украины как средства популяризации теории и практики детского движения в 20-х – в начале 30-х гг. XX века. Согласно направленности деятельности периодической печати автором осуществлен анализ различных изданий Украины по следующим группам: специальная «детская периодика», педагогические журналы и комсомольская периодика. Раскрыто значение периодической печати по развитию детского движения в Украине. Проанализированы программы периодики и освещены основные проблемы развития детского движения на страницах периодических изданий.

Ключевые слова: периодические издания, детское движение.

Karpych I. A. Periodicals Ukraine as a means to promote the theory and practice of children's movement in the 20's – early 30-ies of XX century.

Abstract. The article analyzes periodicals Ukraine as a means of promoting the theory and practice of children's movement in the 20's - early 30's of the twentieth century. Under the direction of the Periodical Press author analyzes various editions of Ukraine into the following groups: special "child Periodicals" Komsomol educational journals and periodicals. Reveals the importance of the periodical press to develop children's movement in Ukraine. Analysis of programs throughout periodicals and covers the main problems of children's movement in the pages of periodicals.

Keywords: peryodycheskye edition, detskoe motion.